

## DERENGÉS

HERCEG JÁNOS

Vannak megoldhatatlan dolgok. Mikor még a baranyai hegyoldalban laktam, a Duna fölött, többször is írtam a festőről. Heves vitáinkról, hogy mi a művész dolga azon túl, hogy fest vagy ír vagy hangszere fölé hajol, és sóhajtásokkal teli nyicsevós hangulatainkról, mikor már vitatkozni se volt érdemes. A lányról is többször említést tettem, ha még emlékszik valaki rá, a kis tanítónőről, aki túlzott eleganciával és rossz versekkel jött időnként hozzám a keskeny hegyi úton.

Most persze már rég nem találkoztam velük. A hegyomlás őket is elvitte, nemcsak a házamat. Pedig ők a valóságban nem is léteztek. Most már bevallhatom, csak képzeletbeli alakok voltak. De hozzátartoztak a tájhoz, a házhoz, az egész környezethez, s főleg hozzám. Nélkülük egyedül lettem volna, fölöttem a hegyel, alattam a hajófütyös Dunával. Nélkülük sok mindent nem mondhattam volna el. Nem mintha nagy és bátor dolgokat lettem volna így is képes elmondani. De az én koromban az ember már legyen szerény, s elégedjék meg azzal a kevéssel is, amit a sorsa és a helyzete még megenged neki.

Szóval, be kell vallanom, időnként hiányzik nekem a festő, az a Rudi a rőt szakállával s zilált nőügyeivel, mert ingyenes modellekről festette aktjait, s kicsinyes takarékosága gyakran megbosszulta magát. Előfordult, hogy sötétben nem merte kitenni lábát a házából, mert félt, hogy leüti valamelyik féltékeny férfi, mivel híre ment odalent a faluban, hogy nők járnak hozzá, és szemérmetlenül levetkőznek előtte. Én különben szerettem a bátor megalkuvását, hogy tudatosan gyártotta a giccseket remekművek helyett. Mert hogy arra is képes lett volna, ahhoz, ugye, nem fér kétség.

És néha eszembe jut a lány is, aki pironkodva jött, s csak egy csöppet kacéran, mint aki játszani szeret az alkalommal. Olyan volt, amilyennek látni szerettem. De hát magamnak képzeltem el, ízlésem szerint. Egyszer borvörös selyemruhába öltöztettem, máskor talpig feketébe, s mégis mindig ő

volt, ahogy az élőket se változtatja meg nagyon a ruha. Néha még feltűnik egyre fátyolosabb emlékeim láthatárán, de jól tudom, hogy ez is csupán öncsalás, akárcsak Rudi hangja, valahányszor hallani vélem, ahogy rám szól:

– Ne hagyja magát, öregem! Akadályversenybe ne menjen bele! Fusson hát aki futni akar!

Ilyeneket mondtam vele, bátorításul és vigasztalásként, aztán leültünk a diófa alá, s elnéztük a Duna esti fényeit. A dohányát is szerettem, pipája füstjét, ahogy az orrom alá pöfékelte a muskotályízű illatot.

Most mindezek után joggal kérdezhetné valaki, mért nem játszom tovább velük. Mért nem hoztam ide őket, egyszerű és puritán otthonomba, ahogy a lány mondaná, ha itt körülnézne kicsit. Miből állt volna áttelepíteni őket ide, hogy ne legyenek olyan egyedül? Hiszen kreatúrák!

De hát embereket mégse hozhattam volna el. Fákat se, kertet se. Mert az embereknek is gyökerük van, akárcsak a fáknek és növényeknek. Megszokták a talajt, az éghajlatot, azt az egész világot, amelyben élnek. S mindez érvényes a képzeletbeli lényekre is, akiknek éppúgy bele kell tartozniuk a környezetbe, mint az élőknél. Csak így kapják meg a valóság hitelét.

Rudival horvátul beszélgettem persze, csak néha-néha egy-egy német szót közbeszúrva, „essekerisch”. Ő jóformán semmit sem tudott rólam, egyetlen sort sem olvasott soha tőlem, amit viszont ő csinált, azt nem tartotta el a nyelvkülönbség. Szemrehányást is tett nemegyszer, mondván, könnyű nekem egy idegen nyelv titokzatosságába burkolózva, miközben ő semmit sem titkol.

A lány más volt. Nem is tudom már, hogy hívták. Négyosztályos iskolában tanított, afölött is ott volt a megszűnés Damoklesz kardja. Magányosan élt egy almaszagú szobában, abban a csöppnyi falucskában, ahonnan átjárogatott hozzám, s hitt benne, hogy missziót teljesít, mint minden jó tanító. Csak a verseiben szólalt meg a reménytelenség. De hát ez divat is meg kortünet. A világ nyugati felén, ahol állítólag bőségben él a nép, senkinek se jut eszébe az élet dicséretét zengeni. Vele természetesen nem művészi problémákról beszélünk, hanem a népünkről, a faluról, vidék és nagyvilág viszonyairól. Talán épp ezért volt szükséges, hogy lány legyen, mert így mégis feloldódott némileg a téma keserűsége. A nők sok mindent el tudnak feledtetni az emberrel. Ő is ezt tette velem.

Itt, ahol most élek, nehéz lenne valakit is találni, mondjuk, művészi vitákhoz. Ehhez olyan gyorsan átalakulni képes környezetre lenne szükség, mint amilyen az volt ott, a Duna fölött. Itt még erős népi hagyományok élnek, s az iskola létszámát se fenyegeti egyelőre veszély. Itt mintha épp most kapott volna nagyobb kifizetési lehetőséget életere és vállalkozási kedv. S már mintha evégből is a valóság háttérbe szorítaná a képzeletet.

Mit kezdenék itt Rudival? Ott már akkor se voltak lovak, s ő lovakat festett, meg síkságot és gémeskutat, mert ő is a képzeletéből élt, s így szolgálta ki a bécsi és párizsi közönséget, amelynek körében most divat a magyaros téma. Ilyennek képzelik a tájat, ilyen giccsesnek, ahol magyarok élnek, s akik talán még mindig nyereg alatt puhítják a húst, miközben a végtelen pusztán száguldanak, karikás ostorukat pattogatva.

A lány is elveszetten járna itt a világfájdalmával, amely nélkül régen nem ért semmit az élet, s versíráshoz aligha lenne kedve. A nyelv, amelynek tanítására oly önfeláldozóan vállalkozott, itt sokat veszítene a varázsából, hiszen az általános használat megfosztja minden ünnepélyességtől. Déli verőfényben a legszebb görögtűz sem érvényesül!

– Isten vele, Rudi! – köszönnék el tőle, ha ott maradt volna tényleg nélkülem a festő a hegyi pincék között, ahol most már korán kezdenek bujkálni az esti árnyak, s halkan duruzsoló darázsraj gyülekezik a hordók nyitott szája fölött. – Isten vele, s tudja meg, hogy mindig irigyeltem az optimizmusát, s a bölcsességét, amellyel oly könnyen vette az életet és a szürke kis pimaszok gyakori disznóságait.

– És magától is búcsúzom, kedves! – szólnék a lányhoz, ha hinni tudnék benne, hogy él, és néha még felnéz a főutcáról a hegyre, s eszébe jutnak a délutánok, amikor lángra gyúlt arccal olvasta a verseket, mert reménytelen szerelemről is szó volt bennük. – Ha valamit tanácsolhatnék innen messziről, hát azt mondanám, hagyja a nagy szavakat és a viharos érzelmeket. Azt a missziót se vegye túl komolyan. Nem azért, mintha mindez így együtt nem volna eszményien szép ebben az eldologiasodott világban. Azért, mert időszerűtlen, s így aztán semmi értelme. Vége a romantikus hősnők divatjának. Képregényekbe temetkeznek mostanában az emberek.

Ezt mondanám, ha ott lennének még. De miért ne lennének ott? Az ember mindenütt hagy maga után valamit, talán az se tűnik el nyomtalanul, amit a képzelet teremtett. A képzelet, amely nem nélkülözheti az anyagot, így hát a festő tokájára szakállt ragaszt, pipát nyom a szájába, a lánnyal meg verseket olvastat, s háttérnek odateszi a kis hegyi falut alvó házaival a zömök fák alatt. Hogy így lássa aztán messzi derengésben s elmúlhatatlanul gyönyörűn.

\*

Nagyon szeretek utazni! Elmenni minél messzebbre, mert utána olyan jó hazajönni. Hogy az ember tulajdonképpen önmaga elől menekül a nagyvilágba, rég tudom. Talán ez a magyarázata, hogy Rómában és Moszkvában, Párizsban és Madridban főként jól öltözött öregek és torzonborz hippicsaládok a turisták. Az öregek a fölöslegesség gyötrő kényszerképzete elől

szöknek, az utóbbiak meg az otthoni megállapodottság állóvizét, a konszolidációt nem bírják elviselni. Vagy mondjuk így: az előbbieket azért, mert a világ már nem az, ami volt, mikor ők még fiatalok voltak, az utóbbiak meg azért, mert a világ még nem az, amilyennek ők szeretnék látni. Én némi fenntartással valahol a középen foglalom el a helyemet. De csakúgy, mint az inga, nekem sem a kilengés, hanem a nyugalmi állapot jelenti a rögzíthető pontot. Persze, ez is csak illúzió! De mi nem az? S lehet-e illúzió nélkül egyáltalán élni?

– Na, milyen volt? Meséljen! – nyitja rám a festő az ajtót.

Leningrád érdeklő és Moszkva, ahonnan éppen megérkeztem. Pedig még nem is volt időm rendbe tenni a dolgaimat itthon és rendezni az élményeimmet. Meg azt se bírom, ha sommás választ várnak tőlem valamiről.

– Hogy micsoda milyen volt? Az Ermitázs? Vagy a Tretyakov Képtár?

– Nem! Csak úgy, általában, in grossen ganzen! A képzőművészeti viszonyokat nagyjából ismerem. A galériákat is. Geraszimov és társai. De hallom, az Ermitázsban Rembrandt is van! Sőt fauvisták és impresszionisták is láthatók néha itt-ott?

– Itt-ott? Magának legyen mondva! – felelem pestiesen, s magam is meglepődöm a régi zsargon váratlan felbuklásán. – Azt hiszem, a századforduló európai festészetéről nem lehet úgy beszélni, hogy az ember figyelmen kívül hagyja az orosz gyűjteményeket.

– Rendben van! Elhiszem, de én Geraszimovékról beszéltem! – válaszolja még mindig cinikus fölénnyel. – A vörös kendős kolhozlányra gondoltam! A vadonatúj kerékpárját tartó ifjúnunkásra, atlétatrikóban és fehér tornacipőben. Ezeket nem vette észre?

– Ide figyeljen, Rudi! – mondom, és sietve szedem össze élményeimet, közben már bánom, hogy nem álltunk meg egy pillanatra sem a közismert képeknél, csak rohantunk Repinhez, Verescsaginhoz, hogy az oroszoknak is megadjuk azért a kellő tiszteletet. Szóval nem láttuk a kolhozlányt. De láttuk egész testi valóságukban a munkába induló milliós tömegeket, ahogy a reggeli metróállomásokhoz özönlöttek kipihenten, derűsen, a nők mosolygósan és dallamos csiviteléssel, a férfiak komolyan és frissen borotválva, mint a munkába indulók mindenütt a világon. Az élet ismétlődő újrakezdése látszott meg rajtuk, s az nagyon szép volt. – Ezek olyan hatalmas dolgokra vállalkoztak – fogok hozzá a beszámolóhoz –, hogy talán érthető, ha a művészet sem maradhatott meg a forradalom után a maga régi állapotában.

– Pláne, ha figyelembe vesszük, hogy abban a „régii állapotban” Repin volt a fénypont! Mert a modern művészet bölcsőjét akkor sem ott ringatták, nem gondolja?

– Jó, legyen magának igaza! Ugyanakkor a világirodalomban az egész ti-

zenkilencedik század az oroszoké volt. Keressen nekem valakit, akit Tolsztoj vagy Dosztojevszkij mellé lehetne állítani!

– Maga másról beszél!

– Lehetséges! Regényhősök nyomába szegődtem talán tényleg. Raszkolnyikovot követtem messziről, és Natasát a zezugos utcákon, s a Néva-parti házak érdekeltek. Moszkvában a Kreml, amely az esti fényözönben úgy emelkedik a magasba okkersárga, téglavörös és fűzőld párkányaival, frissen aranyozott hagymakupoláival, hogy az ember az Ezeregyéjszaka meséinek hangulatát érzi és Naszredin hodzsa megjelenését várja a híd valamelyik oszlopa mögül, persze hiába...

– Maga elment az emlékeihez, a fiatalságához!

Ezt is könnyed fölénnyel mondja a festő, s elnézően mosolyog. Húsz évvel fiatalabb, mint én. Abból a korosztályból való, amely már máskor is, más vonatkozásban a szemembe mondta: maga másról beszél!

– Azt akarja rám bizonyítani, Rudi, hogy én nem a Szovjetunióba mentem, hanem Oroszországba? Nézze, ezt is bevallanám. Én az orosz irodalmon nőttem fel. S utóvégre az én koromban ki az, akinek a fülében nem cseng még ma is Csicsikov trojkájának csengője? Az volt az ifjúság!

– Tudom! Az öregem is ebben a révületben emlegeti az oroszokat.

– Igen, de nálam más is volt! Egy rettenetes háború. Az én fiatalságomhoz hozzátartoznak a befüggönyözött esti szobák is a lehalkított rádióval, miközben rendőrrjárőr cirkált az utcákon, behallatszott csizmapatkójuk kopogása és akkor abban a szorongással teli csendben egyszer csak felhangzott a dallamos hang, amely mögé az ember odaképzelte a nagy keblű, széles csipejű, mosolygós gyévuskát, erősen és egészségesen, mint az anyaföld, s ellágyított, bársonyos hangján azt mondta: Gavari Moszkva! Nem tudom magának elmondani, mit érzett olyankor az ember! És félek, hogy kinevetne. Hiszen mindezt milliószor megírták! S maguk ezt a frázis utóíze nélkül nem is tudják végighallgatni. Sérti a fülüket, mint a régi, lejátszott, rossz lemez. De minden lemez lejátszódik egyszer! És jaj annak az ifjúságnak, amelynek nincsenek ideáljai! Ha veszélyesek is...

– Igen, értem, csakhogya...

– Tudom, mit akar mondani! Hogy mindebből most mit láttam viszont. Hogy mi volt, az álom, és mi lett a valóság. Ez érdekli.

– Azért talán mégsem egészen így. Ehhez az kellett volna, hogy nekem is álmaim legyenek az új világról. Én azonban ebbe az új világba úgyszólván belenőttem. Nem kellett várni rá. Itt volt. Érzí a különbséget? Az én nemzedékemnek más a dolga. Mi nem álmodozunk. Mi józanul nézünk szét a világban.

Erre aztán már igazán el kellett nevetnem magam.

– Hagyjuk ezeket az ellentéteket, Rudi! Mi és maguk! Fiatalok és öregek! Semmi értelme!

– Jó, hagyjuk, én benne vagyok. De maga kezdte. Maga mondta, hogy régen rossz az ifjúságnak, ha nincsenek ideáljai. Ezzel pontosan és kizárólag az én halántékomat vette most célba. Egy festő, aki ideálok nélkül fest! S tudatosan gyártja a giccseket, mint én! S fiatal, mint én! Nevetnem kell!

– Maga vállalta a többes számot! Én legalább csak a magam nevében beszéltem. De maga egy nemzedék nevében tett hetyke kijelentéseket!

– Pardon, ezt is vállalom, ha nincs is felhatalmazásom rá. De hát nem is volt semmi baj közöttünk. Csak maga hitte, hogy provokálom, mivel a festészetről volt egy kis különvéleményem. Ne haragudjon! Inkább árulja el most már igazán, hogy milyen volt.

– Hát, ha mindenáron tömör választ vár, azt kell mondanom egyszerűen és tömören: gyönyörű volt! Benne volt az ifjúság elégiája. S kicsit még hozzá is fiatalodtam az emlékeimhez!

\*

Még sistergett a két szelet marhabélszín, ahogy a szomszédasszony áthozta pirosra sütve, amikor a festő bekiáltott az előszobából, de úgy, hogy közben még csettintett is egyet:

– Tyúha! Micsoda mennyei illatok! Ha most meghívna ebédre, nem tudnám elutasítani! – De mindjárt hozzátette: – Na jó, csak tréfáltam! S legalább véres belül az a hús? Mert úgy jó a rossbraten!

Aggodalmas arccal kukkantott a serpenyőbe, de úgy látszik, meg volt elégedve a látvánnyal, az illatokkal meg különösen, mert olyan mélyet lélegzett, mint amikor hegytetőre ér az ember, aztán elbiggyesztette a száját, s oldalt billentette kicsit a fejét, hogy hát milyen jól élek én.

– Mondja – szólt hirtelen elkomolyodva –, maguk hogy hívják ezt a rossbratent? Maguknak van rá szavuk? Mert nekünk nincsen. Vagy csak én vagyok annyira műveletlen, hogy nem kísértem figyelemmel a nyelvművelők munkáját. De valahogy egész jól megvoltam eddig a rossbratennel meg a haustorral és a többi jövevényszóval. Itt a hegyen azonban sok minden megkönyékezi az embert a magányában. Még az ilyen lingvisztikai tűnődés is. Bár azt hiszem, nincs a világon sterilebb dolog a nyelvészkedésnél. Hát nem?

– Nehezeket tud maga kérdezni, Rudi! S főleg sokat. Most hogy fordítam le magának a szót: bélszín? Ez az a hús, amely a marha gerincénél húzódik, s hogy miért mondják mégis bélszínnek, nem tudom. De a szavaknak hosszú a vándorútjuk, amíg végleg megállapodnak. Ha ugyan a szavaknál egyáltalán lehetséges a tartós megállapodás.

– Miért? Már rájuk is kiterjesztették a dialektika törvényét?

– Azt talán nem. De ha görögül tudnék, akkor esetleg megfejteném ma-

gának most a titkot, ami dialektus és a dialektika, szóval nyelvjárás és mozgástörvény között rejtőzik. Amint azonban látja, meglehetősen műveletlen vagyok. S most különben is kész az ebéd, s maga természetesen a vendégem!

– Szó sincs róla! Nem hagyhatom, hogy éhes maradjon!

– Van elég! Soroljam fel, mi mindent adok? Először egy pohárka baracot. Most kaptam Kecskemétről.

– Kecskemecske! – szúrta közbe Rudi nevetve.

– Aztán egy pohár borsos-petrezselymes paradicsomlé. Aztán a bélszín amit roastbeefnek is nevezhetünk, ha semlegesek akarunk lenni. Végül van egy kis zserbóm. Ez egy finom magyar teasütemény, majd sajt és alma következik, ahogy a nagykönyvben meg vagyon írva. Éhes marad itt valaki? És kávé!

– Hát maga aztán igazán főúri módon él! Már rohanok is borért! Mert halálos bűn lenne minderre vizet inni!

Amíg átszalad a mély tűzű cabernet-ért, amiből itt jó ropogós kiejtéssel „karbanette” lett, ahogy a bocca d’oróból bakatort csináltak, van időm elménckedni a nyelvészkedésnek állítólagos sterilitásáról. Ha unalmas és élettelen, hát valószínűleg csak a laikusoknak az. Nálunk azonban Szarvas Gábor harcos szelleme, Kosztolányi szenvedélye és szegény Zsiga szellemessége roppant izgalmassá tudta tenni a nyelvápolás művészetét. S láttam itt is, közvetlen közelemben örök haragot vállalni egy igekötő miatt.

Két botcsinálta nyelvész barátom pedig egész egyéniségének képes volt kifejteni a megfelelő helyet a lingvisztikában. Olvasom M. jogi terminológiai cikkeit, és rettentően élvezem, hogy valaki végre jól megmondogatta a magát. Mintha fulmináns vezércikket olvastam volna, pedig csak hatáskör meg záradék helytelen használatáról beszélt a kétnyelvűség gyakorlatában. De annyi hévvel és beleéléssel, támadó temperamentumának olyan erős sodrával, hogy valósággal felizgatott. Hát hogyne, hiszen a publicisztika akkor ér valamit, idézem a régi rómaiak tanítását, ha éle van, ha támad. Ahogy a filippikák óta a támadás mutatója az érdekes és izgalmas a közírásban. Védekezni minden gyáva és gyámoltalan alak tud. Dicsérni is! A támadáshoz teljes fegyverzetben kell odaállni. A bátorság szépsége, a kezdet váratlansága van benne a támadásban. S minthogy az ember bármit teyen, holtáig ugyanaz az ember marad, M. itt is megőrizte cselekvésének egész skáláját, s vérmérsékletéhez a lobogási lehetőséget. Vele együtt győzők én is mint olvasó ügyefogyottság, sutaság, szolgálalkúság és otrombaság fölött ebben a nyelvi purifikálásban.

Zsiga nem támadott. Az ő fegyvere az irónia volt, az a fajta enyhe gúny, amelyben azért az oktató nyájasság is benne volt. És az ellágyulás mellékajtaja, ahol mindenkor vissza lehet húzódni. Nála a költészet elegyedését

éreztem valamilyen gunyoros, de azért komázó fölényvel. Ő nem győzni akart, mint az igazi harcos szellemek, inkább csak vitatkozni, de azt aztán hajnalig.

Hogy ki volt eredményesebb? Félek, sziszifuszi igyekezet volt mind a kettőjüké, s a többieké is. De ezt hamar vissza is szívom, mert magam előtt se szeretek pesszimistának látszani. Elég, ha az vagyok!

Rudi ezalatt megjött a borral. Lehörpintettük a barackot, amihez újra csettintett, fejét a vállára ejtve, de már a paradicsomlé nem tetszett neki.

– Ne haragudjék, de ez nekem valamilyen homoszexuális hóbort! Ha leves, akkor legyen forró, hogy a kanál fölé hajolva fújni kelljen, és legyen benne csipetke vagy finomra vágott metélt. És mivel minden valamirevaló férfi ragaszkodik a leveshez, ezt én itt valami egészen perverz pötszernek tartom.

Én a hússal voltam elégedetlen. Egyáltalán nem volt véres belül. Kicsit tovább sült a kelleténél, s ahelyett hogy piros lett volna, szürke lett.

– Tovább kellett volna a nyereg alatt tartani – mondtam nevetve, s máris fogtam volna hozzá, hogy megmagyarázzam, miről van szó, de ő diadalmasan a szavamba vágott:

– Tényleg? Hát ezek szerint mégis igaz! Szóval maguk voltak azok, akik nyereg alatt puhított hússal jöttek át a Kárpátokon! És lenyúzták arcukról a bőrt, mert nem szerették a szakállt, a zsilett pedig még nem volt feltalálva. Már nagyobbacska fiú voltam, segítettem nagymamámnak a kosarakat cipelni, s emlékszem, a parasztok arcát néztem. A magyarokét, tudniillik. Azt mondta, a legszebb, a legfrissebb zöldséget ők hozzák az eszéki piacra. De nem láttam rajtuk semmi különöset. Olyan volt az arcuk, mint a többieké. Még jócskán borostás is. Pedig az unalmas történelemórákon pont az ilyen képtelen lelemények voltak érdekesek. Az, hogy Hannibal ante portas, kismiska volt ehhez képest.

– Na, most legalább láthatja, Rudi, milyen messziről kerültünk egymás mellé! És az előítéletek micsoda szakadéka tátongott közöttünk, a régi világban, hogy sietve disztingváljak. De Vörösmartyról, Aranyról, Liszt Ferencről, Kossuthról egy szót se!

– Bort a kupákba! És a keblemre, öreg fiú! – kiáltotta el magát a festő, mintha becsípett volna. – Együnk és igyunk, s hagyjuk a nyelvészkedést meg a történelmet a fenébe! Különben nekem a nyelvészkedés se valami kóser dolog, bocsánat a rituális jelzőért!

– Persze, magának könnyű, maga színekkal dolgozik, festék az anyaga, és nem a nyelv. Különben tényleg igaza van, igyunk!

S nevetve koccintottuk össze a poharainkat, mint akik nagyon értik egymást és mégiscsak ez a fontos!



Az ember izalmában még az idővel is könnyelműen bánik. Pedig engem már a saját éveim is takarékosagra intenek. Mégis oly bőkezűen ajándékoztam múltkor száz évet az oroszoknak a világirodalomból, mintha Stendhal és Walter Scott és Balzac nem is létezett volna, hogy csak a költőkről beszéljünk. Talán az ejtett túlzásba, hogy az oroszok hatalmas játékerükön századok színpalái között rendeztek felvonulást, s még Raszkolnyikovot önkínzó töprengésével s annak az órának a messianizmusát, amikor Szonyával a bibliát idézte, bizonyos időtlenségben tartják. Az egész feudalizmus kora is benne van a regényeikben, anélkül hogy beszéltek volna róla. Csupán a földesúr és a muzsik kontrasztjában, miközben egyszerre mutatnak szédítő társadalmi mélységeket és viaskodnak földön túli démonokkal.

– Elhoztam a könyveit! – mondja a festő, és bő köpenyének mély zsebéből már elő is halássza a fordításban kiadott négy kötetemet. – Elolvastam őket.

Most, hogy az oroszoktól és a világirodalomból vissza kell térni magamhoz, egyszerre úgy beszűkül körülöttem a világ, hogy csak köhinteni tudok zavaromban, a torkomat reszelni, más hang nem jön ki a számból. Aztán csak elnevetem magam, úgy szólok rá:

– Na, csak tegye őket oda az asztalra!

Rudi egy kis ideig hallgat, mintha neki is időre lenne szüksége, amíg Moszkvából és Leningrádból visszatér ide, a hegyoldali házba. Vagy csak az udvariasságát szedi össze, hogy minél tapintatosabban közölje véleményét.

– Hát mit mondjak? Érdekes! Egy külön világ. Nekem meg valahogy még ezen is túl az volt az érzésem, mintha miniatűr festők képeit néztem volna. És rajtuk a megállított időt. Egy Canalettot például a bárkával, s a tengernek a természetesenél is nagyobb és szuggesztívebb mozdulatlanságát. Mint amikor szilajon ágaskodó hullám és parti tajték hirtelen megkövül a festő ecsetje alatt. A pillanat hű rögzítése...

– Egy helyben topogás, mi? Se indulat, se feszültség, ami a cselekményt kicsit átforrósítaná, mi? Mondja csak nyugodtan. És említettem már a múltkor is, ugye, hogy a fordításért nem vállalok felelősséget.

– A fordítással nem hagytam magamat zavartatni. Már azzal, hogy tudtam, fordítást olvasok. A táj és az ember volt szokatlan. Vagy mondjam azt, hogy ismeretlen? A kisváros meg pláne idegen volt nekem. Pedig sokszor az volt az érzésem, hogy Eszéken járok, az Alsóvárosban, s mintha régi fényképeken egyszerre életre keltek volna valamilyen bajszos, magas csákós, kezüket a kardjuk markolatán tartó tiszték, és az asszonyok darázsdereikkel és tollas kalapjukkal... Mintha Ksaver Šandor Đalski regényét olvastam volna! Vagy a fiatal Krležáét, azt az önéletrajzi hogyishívjátot...

Filip Latinovicz regénye a századelő éveiben jászódik. Dalski meg Jókait követte tisztos távolból, de őszinte és mély nosztalgiával. Talán ezt a lírai elidőzést érzi hasonlónak a festő. De hogy jövök én Krležához? Bármily megtisztelő ez az udvariasságból felhozott reminiscencia, idegenségét mégis az a harminc év, az az Arany János-i emberöltő árasztja ezek szerint a történeteimben, ami épp elég az időszerűtlenséghez és az érdektelenséghez. Pedig mindig időszerű akartam lenni. De az is olyan, mintha az ember elhatározná, hogy most már majd remekművet fog írni. És ezért már az első soroknál dadogni kezd.

– Hát tényleg ilyenek a magyarok?

– Milyenek? Másmilyenek, mint a horvátok? – hökkenek meg.

– Regényben és novellában föltétlenül! Bár talán ilyen formában és főleg ma talán nem is beszélnek horvátokról. De azért ne haragudjék, magánál erősen érezni, hogy ezek igenis magyarok. Más emberek. Másmilyen az életük, a magatartásuk, a gondolatviláguk. Tartózkodás érződik belőlük. Valami sértődöttség talán...

Most az lenne a rendes dolog, ha felvilágosítanám, hogy a magyarok, ahogy ő mondja, általában nem ilyenek. És ha én mégis ilyen színben tüntetem fel őket, akkor az talán helyzeti adottságból ered. Dacos röghözkötöttségből. De hát mentség ez? Vagy igazolja kifelé is a művet?

– Tudja, Rudi, én még úgy tanultam, hogy az író a világról is képet fest, amelyben a története játszódik. Az oroszok a sztjeppékről, a téli Moszkváról, ahova felrándultak dácsájukból az urak... És ugyanígy a skandinávok a maguk fagyos északi éghajlatukkal.

S amíg ezt mondom, miközben a festő bólogat, már megint érzem, hogy nem ez az elsőrendű szempont. És különben is megette a fene az olyan könyvet, amelyet magyarázni kell. A nagy mű, fedezem fel a spanyolviaszt, a közös, a mindenkire egyformán szóló emberi sors tükörképe. De még mielőtt ezt a közhelyet magamban újra kilombosítanám, Rudi váratlanul a segítségemre siet, s egyszerűen felborít mindent.

– Még diákkoromban olvastam egy magyar regényt horvát fordításban. Valamilyen betyárról szólt, Rózsa Sándornak hívták. Hát ott éreztem először, milyen idegen világ a magyaroké, legalábbis nekünk. De mintha ott is, ahogy visszaemlékszem, ilyen dacosan hangsúlyozott lett volna az az idegenség.

– Rudi! – kiáltom el magam. – Hiszen maga folyton ezt festi! A gémeskutat! A csikóst! A ménest! A magyar Alföldnek egy-egy részletét...

– Mit csináljak, ha egyszer ezt akarja a menedzserem. Ez megy! Na és mért lenne magyar jellegzetesség a gémeskút meg a ménes? Vagy pláne a betyár, aki nálunk is megfordult a múlt században...

– Akkor hát még sincs különbség közöttünk...

– A valóságban persze, hogy nincs! Vagy ha úgy tetszik Alpok–Adria! Ez az a témakör, amelyet nekem kell folyton festenem. Kellő nosztalgiával persze. És szériában! Közép-Európa vidékét, ahogy ma mondanák!

Illő büntudattal hajtja le fejét, s úgy folytatja:

– A tárgynak semmi köze hozzá. A felfogáson múlik, az arányokon, az az őszinteségen! És engedje meg, hogy mindjárt ki is javítsam az említett idegenséget, ha esetleg félreértette volna. Csak olyan tájra gondoltam, ahol az ember nem érzi otthonosan magát. Pedig nekem épp ezt az otthonosságot kellene éreztetnem. S a nosztalgiát Pannónia után, amelyhez nekem már nincs közöm...

Ilyen kedvesen próbálja menteni a szituációt. Még megkérdezhetném, hogy Beckettet vagy Kerouacot nem érzi-e idegennek, de minek.

– Szóval a világnak nincsenek általános ismertetőjelei... – folytatja Rudi.  
– Pannónia is mindenkinél másképpen jelenhet meg. S akkor lesz giccs, ha általános ismertetőjelekhez ragaszkodunk, mint az én esetemben. Csak azért, mert ez kell. De ne haragudjon, megyek is most már, mert még le kell kennem három vásznat ma este, jó éjszakát!

\*

A vörösbor nem mindenkit derít jókedvre. Boccaccio a szerelem nektárjának nevezte, amelynek már a színe is lángra lobbantja a szíveket. Anatole France nyomban elaludt tőle, a mi Krúdnyk viszont, aki szakértőnek tekinthető, minden bajra vörösbort ajánlott. De kiegészítette még egy bársonyos női kézzel, amely nemcsak megtölti és a beteg szájához emeli a poharat, de időnként a homlokán s a szíven is ellenőrzi, van-e már hatása.

A festő is inkább elbágyadt tőle. De aztán egyszerre megrázta fürtös üstökét, mint aki erőt vett magán, s átkozódni kezdett. A sorsát átkozta, a szegénységét és az egész világot, amely arra kényszeríti őt, hogy mást és másképpen fessen, nem azt, amit ő szeretne.

– Az ilyenfajta bölcs felismeréshez igazán nem kell berúgni, Rudi – próbálom csitítani. – Többé-kevésbé mindenki mást fest mostanában, mint amit szeretne. Maga legalább őszintén csinálja, és a giccsig meg sem áll. Mi, többiek úgy teszünk, mintha azért festenénk úgy, ahogy festünk, mert izlésünk, kultúránk és életérzésünk így diktálja. Az igazi, nagy, szenvedélyes szerelem marólúgot ajánl a csalódásra, vagy utcasarkot. Maga az utóbbit választotta. Ami közbeesik, az a szokványos egyszerűség, a „józan” és mértékletes közepszer. A megalkuvás. Magamat is alázatosan ideértve, persze!

– Nekem meg épp ezért reménytelen a helyzetem – kiáltja újra ő – mert önként csinálom! Én már azzal kezdtem, hogy azt mondom, ha így van, akkor már nézzünk körül, miből lehet itt rendesen megélni, érti? A

festő, aki dörmög és morgolódik, s szidja a kispolgárt, akit ő kénytelen kiszolgálni, még visszafordulhat. Benne még nem satnyultak el azok az izmok és idegek, amelyek keményen tartják a gerincet. Jack London kutyája, aki farkasból lett az ember barátja, még visszamehetett az erdőbe, amikor meghallotta a vadon szavát. Ha öreg volt is és elgyötört, megértette, hogy ott a helye! Bennem már semmi sincs a farkasból. Várjon, hozok még egy üveggel!

Farkasok és kutyák párhuzamát már Petőfi megírta, gondolom magamban. Ami a példázatban új: az öncenzúra kényszere, azt a festő adta hozzá. Az ember is meghunyászkodik a büntetéstől, de csak egy időre, s a lázadás mérge néha akkor is benne marad. Az öncenzúra veszélyesebb. Azt megszokja a szervezet, mint a morfiumot. Fleuron kutyája, hogy az állatvilágnál maradjak, akkor se nyúlt a tiltott peccsenyéhez, amikor a gazdája elfordult. Csak végtelenül szomorú volt. „Láttak már szomorú kutyát? – kérdezi Fleuron. – Annál nincs megindítóbb látvány!” Igen, teszem hozzá magamban, mert a kimondhatatlanság, a némaság gyötrelme teszi kutyafőlöttivé ezt a szomorúságot. Az ember panaszkodik, gyón, vallomással könnyíti magán. A kutyának nem marad más, csak a szótlan szomorúság önfegyelme. Ebben a néma szenvedésben rokona a művész, aki nem mondhatja ki, amit szeretne!

– A fene egye meg! – jön vissza Rudi. – Nem találtam több vörösbort! Kénytelenek leszünk fehérrel folytatni. – S mindjárt tele is töltötte a poharamat, hogy megint én vegyem át a szót:

– Amíg oda volt, kontráztam magának, Rudi. Azzal kapcsolatban, amit az öncenzúráról mondott. Hogy milyen boldogtalan a művész, aki nem festheti azt, amit szeretne. Bár azt hiszem, ez a festőkre nézve nem általános. S pláne minálunk! Ha még mi, irodalmárok panaszkodnánk...

– Mért? Maguknak mi bajuk? Amit írnak, kiadják. Nem úgy, mint mi, festők, akik sose tudjuk, sikerül-e eladni valamit. A maguk vidékén, a meghozzá más nyelven írt könyveik nemigen hívják fel magukra a figyelmet. Jó az ilyen sűrű árnyék, távol a központoktól. Mindig szerettem volna meghúzódni egy ilyen kis védett, vidéki tenyészetben! De ilyesmit nálunk a városban mégse tehet az ember. Ott szem előtt van. Számon tartják, a körmére néznek, nem úgy, mint maguknál.

– Na, persze, ahogy azt maga elképzelem! Az irodalmat nemzetiségi nyelven! Belső használatra!

– Csak azt látom, hogy gazsulálnak maguknak! Akár esik, akár fúj, magukat sose felejtik ki a pakliból! Nemzetek és nemzetiségek! Várjon! Nem irigységből mondom. Várjon! Úgy képzelem, hogy maguknál minden a családban marad. Mert hát nincs nagy kifutási lehetőségük. Ezért nem érdemes intrikálni, mószerolni, bocsánat a zsargónért! Ez az ilyen szűk szí-

getekre szorult, nyelvébe zárkózott kis nép behozhatatlan előnye! Már Dosztojevszkij megbámulta a gettók népének csodálatos összetartását! S közben úgy érlelődött bennük egy külön kultúra csodája, mint kagylóban a gyöngy! Nézze meg, mit csinált ebből a zsidó Chagall vagy az odesszai Iszaak Babel!

– Rudi! – kiáltok most már én dühösen. – Legyen szíves, hagyjon végre engem is szóhoz jutni! Mindenekelőtt kikérem magamnak a gettót!

– Ó, ezer bocsánat! Igazán nem pejoratív értelemben mondtam! Inkább nosztalgiából a művészetnek valamilyen őshazája után! Ahogy a magamfajta ember, akire még sose sütött egy ilyen Dávid csillaga!

– Nincsen tenyészet, Rudi! Mindenkinek megvan a maga különbejáratú kis világa, ha igazán művész vagy író! Ami viszont bennünket, ahogy maga mondja, összetart, az csak a nyelv, illetve a közös sors. És ha valamibe tényleg be vagyunk zárva, hát csak ebbe, de ebbe aztán nagyon! Minden más: világnézet és technikai forradalom közös lehet.

– Erre tettem én, ha emlékszik, egy ajánlatot. Hogy írjon horvátul! Nem mintha a mi nyelvünket képlékenyebbnek tartanám a magukénál. De hogy az adott földrajzi egységben nagyobb az akusztikája, maga se tagadhatja. S mi különös lenne ebben? Az ír James Joyce angolul írt, népe legnagyobb ellensége nyelvén. Honfitársa, Samuel Beckett sem használja ír anyanyelvét, sőt angolból átváltott franciára, mintha nem a nyelven múlna. A lengyel Korzeniowski Joseph Conrad néven angolul aratta világsikereit. Folytassam? Hiszen mindezt maga jobban tudja, mint én.

– Ne folytassa, Rudi! Először nem érti a dolgot, másodszor unalmas, hiszen ezt mi rég tudjuk, harmadszor már ami engem illet, öreg vagyok egy ilyen huszáros átnyergeléshez. S megint kényes területre tévedtünk. Határzónába. A nyelvről beszélünk, amely elválaszt, pedig az öncenzúráról volt eredetileg szó, amelyről mind a kettőnknek még bőven lenne mit mondanunk. S ne töltsön többet!

– Miért? Érzi, hogy ivott? Nekem tökéletesen kitisztult a fejem! S attól tartok, az öncenzúráról illetőleg sem értettük meg egymást. Én tisztán művészi megalkuvásról beszéltem. Maga viszont mindezt átváltotta, mondhatnám: al pari nyelvi és nemzetiségi értékjelzőkre. De nagyon meglehet, hogy az irodalomban tényleg innen fújnak a szelek, s ezért érzékenyebb mindenfajta éghajlati változásra, mint a művészet.

– Várjon! Az öncenzúrárt és a társadalmi tényezőket Michelangelo se választotta el egymástól!

– Arra gondol, hogy Gyula pápa sajátkezűleg megbotozta? És hogy ő mégis tovább szolgálta? Sőt kiszolgálta? Gondolja, ez művészi lemondással járt?

– Gondolom! Csodálatos azonban, hogy ez az ő öncenzúrája csöppet

sem ártott meg a zsenijének. A botozásért ugyan ötszáz dukáttal hagyta magát kiengesztelni, a műveiben, hogy ne mondjam: remekműveiben pedig igyekezett a megrendelőinek eleget tenni. Halála előtt azonban megírta unokaöccsének: A pápákat szolgáltam, de kényszerűségből!

– Hát ez az, látja! Mindenki szolgál valakit! Úgy látszik, tényleg bele kell törődnünk a sorsunkba. Na, még ezt igyuk meg, aztán megyek dolgozni.

– Egészségére, Rudi!

\*

Magamban tűnődhetek ebbe a derengésbe visszanezve, hogy sajnos sosem tudtam alkuat nem ismerően azt mondani: amit írtam, megírtam. Pedig az lett volna a szép, bátor, ha nem is minden esetben okos magatartás. Kimondani, illetve leírni félreérthetetlenül, s aztán – utánam az özönvíz!

De már itt meg kell állni. Mert a kimondásnak nem kell okvetlenül nyilvánosságot is jelentenie. Olykor meg kell elégedni az asztalfiókkal is. Volt idő, amikor ezt vállaltam. De nemcsak a kiálláshoz, a hetyke hallgatáshoz is fiatalnak kell lenni. Én meg már nem is érek rá ilyesmire. Időnként elrejtőzni a mese mögé, nem sok értelme van. Gyerekkorom megírásának ürügyén nemrég egy világ összeomlását részleteztem drámai képekkel, de senki se siratta meg. Csak az ürügyül alkalmazott mesét volt hajlandó tudomásul venni egy nemzedék, amely már más légkörben, más történelmi állapotban nőtt fel. Ezért vagyok kénytelen bevallani, higgyen rólam, ki mit akar, az alkura is hajlandó vagyok. Az idő tanított meg a szerénységre, ami alatt mérséklet értendő. És körültekintés, a lehetőségek számbavétele. De meg nem is illik már hozzám az „özönvíz” felelőtlensége.

Mindenekelőtt magammal „alkuszom” persze. Hogyha valamiben külvéleményem van a világról, amelyben élek, akkor azt hogyan fogalmazzam meg? A kihívást elkerülve, a szavak élet letompítva, hogy a külön igazság se legyen benne diszonáns. Szóval javítgatom magamat.

De nem mindig vagyok elég szigorú s óvatos. Ezt vagy azt kihagyni kár lenne, gondolom könnyelműen, s nincs szívem elhallgatni, ami nagyon kíváncsok belőlem. Sőt, még képes vagyok megvédeni magamban minden effajta meggondolást, mintha valamiféle kompozíció egységét félténem a leütött alaphang követésében, s a vászonra felvitt színek tónusát! Úgy vagyok ezzel, mint Rudi a szomszédos hölgygel, aki péntek délután jön ki hétfélig házába, s hétfőn hajnalban megy vissza Eszékre. S néha rákiált a festőre:

– Mondja, maga vak vagy örült? Kék leveleket fest a fára? És fekete csónakot? Magához talán a haláljár csónakázni a parti fűzfák alá?!

A festő elnéző mosollyal hallgatja a gyermek kritikát, mivel tetszik neki a nő a narancssárga nadrágjában, s már az is boldoggá teszi, hogy egyál-

talán lejön hozzá a szomszédból. Dehogy rúgná ki! Dehogy utasítaná el az avatatlan, buta „kritikát”. Csak nevet gyámoltalanul, s van, amikor még megpróbál eleget is tenni a gyilkos bírálatnak.

Jó, a szavak nem színek, mondhatja valaki, s talán mondja is, nem ismer-  
vén Rimbaud versét, amelyben színekkel határozza meg a magánhangzók  
karakterét. De hogy milyen kicsengése van egy-egy szónak más és más he-  
lyen, az egész mondatról nem is beszélve, azt csak az tudja, aki az akusztika-  
tát se szűkíti le, s rábízta magát a maroknyi vajtfulúre, de fittyet hány az  
ilyen hétvégi műkritikára, mint amilyent Rudi ideálja gyakorol.

– Az egészben az az érdekes – röhög a festő elnézőn ezen –, hogy a csónak  
tényleg fekete. Halászladik, amelyet tavasszal és ősszel kátránnyal ken-  
nek be a repedés ellen. A kis édes meg csak a világosra festett kirándulási  
csónakot ismeri. Ez az én tragédiám! Még a valóságot se hiszik el nekem!

Énnekem meg egy mondatomba botlottak bele. Nem itt, itt nem volt  
semmi baj velem, zavartalanul benne maradt a szövegben. Az inkriminált  
mondat így hangzott: „A nemzetiség mindenütt nemzet alatti kategória.”

Amikor a fejemre olvasták egy szomszédos országban, ahol újra napvilá-  
got kellett volna látnia egy könyvben, mondván, hogy ez vétkes általánosí-  
tás, de meg nem is igaz, mert például önök nem létezik ilyen megkülön-  
böztetés, megrökönyödtem. Csakugyan ezt írtam? Borzasztó! Pedig olyan  
óvatos vagyok! Vigyázok minden szóra, meg a szerkesztők is belenéznek  
természetesen a kéziratba mielőtt nyomdába adnák. A festő könnyebben  
teszi túl magát a kritikán.

– Mondtam már neki százszor – panaszolja megbocsátó mosollyal Rudi –,  
édes Mira, az egész képet nézze, ne a részleteket külön-külön. Mint aho-  
gyan én sem állok meg a maga szép szeménél meg a kerek kis izéjénél, ame-  
lyet annyi beleérzéssel tud csóválni, de egészében vagyok elbűvölve magá-  
tól!

Én sem álltam meg a magam egyértelmű mondatánál. El kellett olvasnom  
az egész szöveget, hogy legalább magam előtt vállalni merjem, amit írtam.  
De hát elég az? Ha nem az asztalfióknak írok, akkor persze, hogy nem  
éleg. És mégiscsak az egész könyv a fontos. Hogy az megjelenjék, és ne  
buktsa el egy ilyen obskúrusnak bélyegzett mondat.

Hát gyerünk, javítsuk ki! Elég, ha kihagyom a „mindenütt” szót? Akkor  
talán az olvasó franciaországi cigány felebarátainkra gondol, akiknek az  
esetében senkinek se jut eszébe kételkedni a nemzetalattiságban. Vagy a  
burgenlandi magyarokra, akik már állítólag nem is akarnak magyarok len-  
ni, mert annyi bajuk volt emiatt hetven év alatt. Vagy a dublini katoliku-  
sokra, a flamandokra, vagy Rhodésiára, ahol a kisebbség a többség...

Nem, nem! Először senki sem hajlandó megerőltetni a fantáziáját, s el-  
menni a Párizs-környéki cigányok sátoztáboráig. Az olvasó itt fog maradni

Kelet-Európában, mert ez neki épp elég nagy terület az ilyesmihez. Sőt, közvetlen közelében néz körül, s akkor félreérthetetlen lesz a megállapítás. Másodszor: ez csak egy látszatpillér, ez a szó, nincsen semmiféle hordereje, a mondat értelme ugyanaz marad, ha elhagyom is.

Vagy talán a „kategória” helyett szűrnék be egy puhább anyagból való, kevésbé hivatalos ízű szót! „Réteget” mondanék, mondjuk, ahogy a szellemtörténészek építették a kultúrákat egymás fölé. De akkor meg az a baj, hiszen a szellemtörténészek ideje rég lejárt, csak titokban olvassák őket, és Spengler már antikváriumban se kapható.

Ha vitakozni lehetne, megmagyarázhatnám, hogy ez a mondat először is itt íródott, s maga ez a tény felment minden félreértés alól. Sőt, a szomszédok még csettintenének is hozzá. De meg nálunk se pejoratív értelemben tesznek különbséget nemzetiség között. Ez egy egyszerű ténymegállapítás a szövegemben!

De kritikussal nem lehet vitakozni, s régen rossz, ha valamit magyarázni kell! Ha viszont kihagyom, fehér folt marad utána, mint Rudi képén a kék fűzfák helyén, s egész fejezeteket rántana magával a mélybe.

Akkor jut eszembe a mentő ötlet, hogy nem kell kihagyni semmit, a kifogásolt mondatból, hanem hozzátenni, s akkor minden rendben lesz. Csak egyetlen kis szócskát odabiggyeszteni a végére – „volt”. Az új mondat tehát így hangzik: „a nemzetiség mindenütt nemzet alatti kategória volt.”

Egészen belepirulok, ahogy hallani vélem a kritikus helyeslését, hogy tudni illik a régi, népellenes rendszerekben, nem ma, dehogy!

Hanem azért kicsit röstellem a dolgot. Mintha túl jól sikerült volna ez a csekély beavatkozás. De hát mit csináljak! Rudi nem ilyen nehézkes természet. Ő sietve belemegy egy kis zölddel a lombokba, s akkor megkérdezi:

– Mit szól hozzá, drágám? Most jobb?

– Most már igen! – feleli elismeréssel a kis nő, s már veti is le a divatosan kopott farmerzakóját, ami azt jelenti, hogy ott marad a festőnél vacsorára, s még azon túl is talán.